

HAVAINTOJA SUOMEN JA VIRON SILLALTA¹

PIRKKO-LIISA RAUHALA

Suomen ja Viron läheinen kielisukulaisuus ja siihen kytkeytyvät kulttuurihistorialliset yhteydet antavat vaikutelman samankaltaisista maista. Historiallisen ja kulttuurisen vuorovaikutuksen korostaminen jättää varjoon sen seikan, että nykyaikaisina yhteiskuntina Suomi ja Viro ovat erilaisia muutenkin kuin aineellisen rikkauten määrällä mitattuna. Kahden maan yhteiskuntaelämän seuraaminen virittää vertailevaa pohdintaa, jonka tuloksena voi tulla näkyviin yllättäviä paradokseja. Tässä kirjoituksessa esittelen ensin muutamien yksittäisten esimerkkien avulla maiden kahdenkeskisten yhteyksien taustaa ja sen jälkeen kohdennan tarkasteluani sosiaalipolitiikan kannalta ajankohtaisiin Viron yhteiskuntapoliittisiin tendensseihin, joita peilailen Suomen vastaaviin. Havainnot perustuvat kirjallisuusaineistoihin ja työskentelyyni Tarton yliopistossa.²

Kiitän päätoimittaja Matti Virtasta kannustavasta palautteesta ja uusista kysymyksistä, jotka virisivät tämän kirjoituksen yhteydessä.

¹Suomen silta -käsite (Soome sild) sai alkunsa Viron kansallisrunoilijan Lydia Koidulan (1843–1886) samannimisestä runosikermästä, jonka hän kirjoitti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 50-vuotisjuhla-antologiaan vuonna 1881. Runossa Koidula puhui sillasta, joka yhdistää isänmaata (huom.: monikkomuoto). (Laitinen 1996, 235.) Suomen siltaa on usein käytetty havainnollistamaan Suomen ja Viron läheisiä ja vireitä suhteita. Viron nykyinen presidentti Arnold Rüütel mainitsi luennossaan Helsingin yliopistossa 24.1.2002 Suomen sillan merkitsevän virolaisille kuulumista pohjoismaiseen yhteisöön. Käsitettä on muunneltu kuvaamaan suhteiden laatua kuten Juhani Salokannel (1998) nimetessään vuosien 1944–1988 kirjallisia suhteita käsittelevän teoksensa ”Sielunsillaksi”. Olutkulttuurin harrastajat puolestaan puhuvat olutsillasta. – Uudessa Virossa Suomella ei ole enää samaa tärkeän esikuvan asemaa kuin aikaisemmin, ja nykytilanteessa on mielestäni asiallisempaa nimetä silta molempien maiden mukaan.

SUOMEN JA VIRON YHTEYS

Suomen ja Viron historiallisen yhteyden syväkentteenä voitaneen pitää kielisukulaisuutta ja siihen liittyviä kansallisten tieteiden osittain samanaikaisia ja samankaltaisia alkuvaiheita 1800-luvulla sekä silloin aloitettua ja johdonmukaisesti ylläpidettyä kulttuurista vaihtoa. Suomen ja Viron kulttuurisuhteiden viriämisestä saa hyvän käsityksen Madli Puhvelin (1999) kirjoittamasta Lydia Koidulan elämäkerrasta.³ Suomen ja Viron läheinen yhteys ja vuorovaikutus kielitieteen, kirjallisuuden tutkimuksen, kansatieteen ja kan-

²Vuoden 2001 maaliskuusta alkaen olen työskennellyt Tarton yliopistossa sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön vierailevana professorina ja jatkan tehtävässä ainakin vuoden 2004 syksyyn. Keskustelut tarttolaisten kollegojen ja opiskelijoiden kanssa ovat kartuttaneet tietoa virolaisesta yhteiskunnasta, ja tutkimusyhteistyö MSc Riina Kiikin kanssa on ollut erityisen merkityksellistä. Olen runsaan vuoden aikana 2001–2002 oleskellut Virossa yhteensä 71 vuorokautta ja joutunut järjestämään arkielämän puitteita Tartossa. Kyseinen kokemus on antanut tietoa mm. asuntomarkkinoista, elintarvikkeiden hinnoista ja arkisesta elämänmenosta Virossa sekä tarjonnut tilaisuuden tutustua sikäläiseen yliopisto- ja kulttuurielämään. Virolaiset sanomalehdet voi iltpäivisin lukea Internetistä, ja niiden seuraaminen muodostaa keskeisen lähteen päivänpolitiikkaa koskeville havainnoilleni. Olen lisäksi mukana professori Dagmar Kutsarin johtamassa tutkimushankkeessa, jossa analysoidaan Viron sosiaalipolitiikkaa 1990-luvulla (Kutsar & al. 2002).

³Myös Aino Kallas (1915; toinen, laajennettu painos 1935) on julkaissut innoittuneen elämäkerran Lydia Koidulasta. Aino Kallaksen elämänvaiheiden ja tuotannon kautta teos avautuu enemmän hänen oman kirjailijaidentiteettinsä etsintänä kuin tieteelliseen metodiin nojautuvana Lydia Koidulan elämäkertana. Teoksesta on havaittavissa, miten virolainen Koidula innoitti suomalaista Kallasta, joka hakeutui etsimään myöhemmän taiteellisen tuotantonsa aiheet virolaisista muinaistarinoista. (Ks. Laitinen 1995.)

sanrunouden saralla on tallentunut lukuisiin tutkimuksiin ja matkakertomuksiin.⁴

Kansallinen herääminen Venäjän keisarivallan hallitsemilla Itämeren reuna-alueilla alkoi samaan aikaan 1800-luvun toisella puoliskolla. Vaikka Suomi ja Viro olivat poliittiselta historialtaan ja hallitsemistavoiltaan huomattavan erilaisia, niiden kehityssuunnat samankaltaistuivat 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. Maat julistautuivat valtiollisesti itsenäisiksi samaan aikaan muutaman kuukauden sisällä, ja molemmissa maissa ryhdyttiin rakentamaan omia valtiollisia instituutioita länsimaisten mallien mukaan. Suomessa niitä oli päästy kehittämään jo autonomian aikana, kun Virossa oli keskitytty kirjallisuuden ja sanomalehdistön vahvistamiseen, millä luotiin kansallisen yhteenkuuluvuuden ideologiaa. (Esim. Zetterberg 1996a.)

Suomen ja Viron elinkeinorakenteet olivat itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä samankaltaiset, kun molemmissa maissa valtaosa työvoimasta työskenteli perustuotannossa maa- ja metsätaloudessa, vaikka teollisuustuotantoakin vähitellen vahvistettiin. Maiden luonnehtiminen teollistuviksi maatalousvaltioiksi kuvaa niitä hyvin (Zetterberg 1996b, 112–115). Toisen maailmansodan kynnyksellä maataloustyön osuus tuotannosta oli Suomessa ja Virossa lähes 60 prosenttia, kun se samaan aikaan esimerkiksi Ruotsissa ja Tanskassa oli jo alle 30 prosenttia ja Britanniassa vain 6 prosenttia (Therborn 1995, 66). Toisen maailmansodan jälkeen tuotantorakenteiden kehitykset eriytyivät, sillä Neuvostoliiton kaudella maataloudella oli Virossa edelleen tärkeä rooli. Vuonna 1990 Suomessa maataloustuotannon osuus oli 8 prosenttia, kun se Virossa oli tuolloin 13 prosenttia (Therborn 1995, 67).⁵ Yksi Viron suuria rakennemuutoksia uuden itsenäisyyden aikana 1990-luvulla on ollut maatalouden osuuden vähentäminen ja palveluiden se-

kä uuden teknologian vahvistaminen tuotantorakenteessa.

Viro ja Unkari ovat entisistä sosialistisista maista OECD-maiden kanssa samalla tasolla korkean teknologian viejinä, ja Viro on Euroopan maiden joukossa kymmenennellä sijalla väestöön suhteutettujen Internet-palvelimien määrässä. (Vihalemm 2002, liitetaulukot 8 ja 27; Social Trends 2001, 6–17, 35–58.) Internetin käyttö ja sähköinen asioiminen on Virossa nykyään vähintään yhtä sujuvaa kuin Suomessa. – Luterilainen työmoraali yhdistyneenä voimavarojen niukkuuteen ja väestöjen pienuuteen lienee niin suomalaisten kuin virolaistenkin yritteliäisyyden ja velvollisuudentuntoisuuden taustalla.

Suomen ja Viron työmarkkinoille on ollut yhteistä myös naisten suuri osallistuminen palkkatyöhön jo 1900-luvun alkupuolelta alkaen. Kummassakaan maassa yhden elättäjän malli ei ole koskaan ollut hallitseva edes ideaalina samaan tapaan kuin eräissä Keski-Euroopan maissa ja Yhdysvalloissa, eikä naisten palaaminen kotityön piiriin saanut sosialismin jälkeisessä Virossa vastaavaa kannatusta kuin esimerkiksi Puolassa. Niin Suomessa kuin Virossakin naisten yleinen ja ammatillinen koulutustaso on korkea. 1930-luvulla ja sen jälkeen syntyneet naiskohortit ovat Baltian maissa miehiä koulutetumpia. Toisin kuin EU-maissa Virossa naisten osuus työttömistä on miehiä vähäisempi, mitä selitetään naisten historiallisesti pitkäaikaisella osallistumisella palkkatyöhön sekä heidän korkeammalla koulutuksellaan. Niin Suomessa kuin Virossakin naiset kamppailevat työ- ja perhevelvollisuuksien ristipaineissa. Useissa tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että alhainen syntyvyys ei Virossakaan liity naisten palkkatyöhön osallistumiseen, vaan on monimuotoisempi sosiaalinen ja kulttuurinen ilmiö. (Puur 2000; Social Trends 2001, 35–58; Kandoлин 1997; Lehto 1999.)

VENÄJÄ – SEKÄ SUOMI JA VIRO

Suomea ja Viroa on erikoisella tavalla sekä lähentänyt että loitontanut niiden historiallinen suhde Venäjään ja etenkin Neuvostoliittoon. Molemmat maat ovat olleet Venäjän keisarivallan alaisina ja joutuneet voimakkaan venäläistämisen kohteeksi 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa. Viro joutui toisessa maailmansodassa osaksi Neuvostoliittoa, ja Suomi puoles-

⁴Yksityiskohtaisempaa tietoa niistä voi hankkia esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (www.finlit.fi) ja Eesti Kirjandusmuuseumiin (www.kirmus.ee) kirjastoista ja arkistoista.

⁵Viron työllisestä työvoimasta 21,6 % työskenteli maataloudessa vuonna 1989 (Puur 2000, 303). Viro oli erikoistunut maataloustuotteisiin Neuvostoliiton alueiden työnjaossa. Berliinin muurin kaatuessa Itä-Euroopan maista vain Romaniassa ja Puolassa maataloustyövoiman osuus työllisistä oli yhtä suuri kuin Virossa (Puur 2000, 303).

taan järjesti suhteensa siihen omaperäisesti. Ulkopuolisten on usein vaikea ymmärtää sitä erityislaatua, joka Suomen ja Viron suhteissa Venäjään ja Neuvostoliittoon on. Euroopan kehitystä arvioidessaan Göran Therborn (1995) on käyttänyt metodologisena ratkaisunaan maiden ja alueiden tarkastelemista sekä riippuvana että riippumattomana omasta kehityksestään. Suomen ja Viron suhdetta ja yhteyttä voi etenkin Neuvostoliiton kaudella ymmärtää paradoksaalisesti omalakisena ja riippumattomana kulttuurisena prosessina, jossa jatkui intellektuaalinen ja kirjallinen vuorovaikutus. Juhani Salokannel (1998) on esitellyt sen vivahteikkua ja laatua ”Sielunsilta”-teoksessaan.

Keskinäisen kulttuuriyhteyden ohella Suomi ja Viro joutuivat toisistaan riippumatta kehittämään toimintakäytäntöjä, joiden avulla ne säätelivät ja tasapainottelivat riippuvuuttaan Neuvostoliitosta. Menettelyt olivat tietenkin erilaisia Suomessa kuin Virossa, joka oli osa Neuvostoliittoa. 1970-luvun lopulla alkanutta Viron venäläistämiskehitystä havainnoineet ja siihen reagoineet virolaiset intellektuellit osoittivat neljänkympin kirjeenä tunnetussa puheenvuorossaan vuonna 1980, millaisia verkostoja ja huolellisesti harkittuja menetelmiä tasapainottelu vaati (suomeksi 1990, Kiin & al. 1990).⁶

Virolaiset ehdottivat valtioliittoa Suomen kanssa maiden valtiollisen itsenäisyyden alkuvaiheessa ja uudestaan toisen maailmansodan aikana, mutta ajatus ei saanut vastakaikua Suomessa (Zet-

terberg 1996b, 106). Kun Neuvostoliitto oli sulkenut Viron omaan piiriinsä toisen maailmansodan jälkeen, virallinen Suomi määritteli suhteensa Viroon Moskovan kautta. Yksi historian yllätyksiä on se erikoinen siirto, jonka Urho Kekkonen teki maaliskuussa 1964 palatessaan valtiovierailulta Puolasta. Hän pysähtyi odottamattomasti Tallinnassa ja matkusti suomalaisten kansallisten tieteiden professoreiden Lauri Hakulisen, Lauri Postin ja Kustaa Viikunan kanssa Tarttoon, jossa hän piti puheen viroksi yliopiston juhlasalissa. (Salokannel 1998, 102–111.)

Lennart Meri on muistellut Kekkonen tekoa ja puhetta mm. seuraavasti: ”Yksikään Neuvosto-Viron lehti ei julkaissut puhetta. Hallussani on puheen teksti. Tiedän kyllä kuka sen oli kääntänyt, mutta olen katsonut myös Kekkonen omia korjauksia käsikirjoitukseen. Kaikki korjaukset korostivat ja alleviivasivat sitä, miten tärkeää on säilyttää Viro, Viron kulttuuri, viron kieli, Viron identiteetti.” (Salokannel 1998, 108.) Kekkonen puheen hintana Moskovan suuntaan oli, että Suomen oli katkaistava viralliset suhteet pakolaisvirolaisiin. Toisena puolena oli, että Helsingin ja Tallinnan välillä alkoi vuonna 1965 lauttayhteys, jota Lennart Meri on luonnehtinut Euroopan historiassa vailla vertaa olevaksi sosiaalisesti ilmiöksi siitakin huolimatta, että tie oli yksisuuntainen (Salokannel 1998, 108–109). Kekkonen puheen ja siitä seuranneen kulttuurisillan vahvistumisen voidaan pitkässä jatkumossa tulkita ”liitoksi”, joka solmittiin erikoisissa olosuhteissa ja joka oli osa Kekkonen ulkopoliittista tasapainottelua Neuvostoliiton kanssa, kuten Meri on todennut. Valtoliitto Suomen ja Viron kesken näyttää lähi-vuosina viimein toteutuvan molempien maiden EU-jäsenyydessä – suuremmissa viitekeh్యesssä kuin kahdenkeskisenä. On todennäköistä, että EU-jäsenyys sekä lähentää että loitontaa Suomea ja Viroa, mikä näyttää olevan historiallinen dynamiikka maiden keskinäisissä suhteissa.

HENKILÖVAIKUTTAJIA

Pienissä maissa yksittäisillä kulttuurivaikuttajilla voi olla huomattavaa merkitystä siteiden solmimisessa ja ylläpitämisessä. Suomen ja Viron suhteissa on aina ollut yhteydenpitäjiä ja henkilökohtaisen tason kontakteja, joilla on ollut kauaskantoisempia seurauksia, kuin toimijat aikalaistilanteessa ovat kenties osanneet aavistaakaan. Niin kansallisen he-

⁶Yksi ulkopuolisille vaikeasti selitettäviä paradokseja Tartossa on se, että siellä sijainneen, Neuvostoliiton kahdeksan suurimman joukkoon kuuluneen lentotukikohdan komentajana Afganistanin sodan aikana 1987–1990 toiminut Džohar Dudajev (1944–1996) on kaupungissa arvostettu henkilö, jonka päämajan seinään kiinnitetty laatta kertoo hänen työskennelleen talossa (nykyinen Barclay-hotelli). Tartosta Dudajev lähti johtamaan Tšetšeniaa ja tuli vaaleilla valituksi maan ensimmäiseksi presidentiksi. Poliitikan näkökulmasta Dudajevin arvostus Tartossa selittyy siitä, että hänestä tuli yhden Venäjästä irtautumista yrittävän pienen kansan johtaja. Toinen ja koskettavampi tausta arvostukselle on se, että tarttolaisten pyynnöstä Dudajev keskeytti tukikohdan lentotoiminnan siksi ajaksi, kun virolaisten rakastama runoilija Betti Alver (1906–1989) haudattiin Tartossa heinäkuussa 1989. Betti Alver ja hänen keskeinen tuotantonsa on esitelty lyhyesti osoitteessa www.wilde.ee/kirjanikud/alver.htm, ja hänet esitellään kaikissa Viron kirjallisuuden historian kirjoissa.

räämisen, valtiollisen itsenäisyyden alkuvaiheen kuin Neuvostoliitonkin aikana Suomen ja Viron siltaa ovat kulkeneet myös politiikan tekijät, Urho Kekkonen Tarton-matkallaan ehkä omaperäisimpänä esimerkkinä heistä.

1900-luvun alkuvuosina Helsinkiin muodostui näkyvä kulttuuripiiri virolaisista vaikuttajista, joihin kuului sekä taidemaailman että poliittisen elämän edustajia. Gustav Suits, Ella Murrrik (Hella Wuolijoki), Villem Grünthal-Ridala, Friedebert Tuglas ja Eduard Vilde tulivat etsimään yhteyttä Suomeen ja suomen kieleen aikana, jolloin viron kielen ja Viron kulttuurin oli raivattava tilaa saksalaisuuden ja venäläisyyden hallitsemassa ympäristössä. Viron vaarallista poliittista ilmapäiriä pakeni Helsinkiin myös kolme Viron myöhempää valtionpäämiestä, Konstantin Päts heidän joukossaan. (Raag 1996, 349.)

Tarton yliopistossa työskenteli 1920- ja 1930-luvulla kuusi suomalaista professoria, yksi dosentti ja yksi lehtori (Granö 2000, 28; Tartu Ülikooli ajalugu III 1982, 82–155).⁷ Maantieteilijä Johannes Gabriel Granö toimi Tartossa 1919–1923 ja loi perustan edelleen jatkuvalla maantieteen vahvalle asemalle tarttolaisessa tiedeyhteisössä. Granön (1930) kirja ”Puhdas maantiede. Tutkimusesimerkeillä Suomesta ja Virossa valaistu metodologinen selvitys” on maisemamaantieteen klassinen perusteos.⁸ Granön oppilas, myöhemmin Lundin yliopiston maantieteen professori Edgar Kant aloitti 1920-luvulla kaupunkisegregaatoin tutkimuksen havaintokenttäänään Tartto; hän selvitti kyselytutkimuksen ja liikennetarkkailun avulla mm. Tarton alaa, asumisolosuhteita ja ulkonäköä (Kant 1927; Paatsi 2000).

⁷He olivat arkeologian professori Aarne Tallgren (1920–1923), etnografian dosentti Ilmari Manninen (1924–1928; Manninen työskenteli samaan aikaan myös Viron kansallismuseon johtajana), fyysikaalisen kemian professori Yrjö Kauko (1924), itämerensuomalaisten kielten professori Lauri Kettunen (1919–1925), käytännöllisen taloustieteen professori Eino Kuusi (1928–1931), maantieteen professori Johannes Granö (1919–1923), matematiikan professori Kalle Väisälä (1919–1922) ja suomen kielen lehtori Hilja Kettunen (1920–1924) (Tartu Ülikooli ajalugu III 1982, 87–155). – Tarton yliopiston ulkomaisten opettajien vapaamuotoisen seuran Dorpater Dozentena-bendin noin 40 henkeä sisältävällä postituslistalla oli keväällä 2002 kolme suomalaista vierailevaa professoria, minun lisäksi Matti Mikkola (oikeustiede) ja Antti Servomaa (fysiikka).

Lauri Kettunen toimi Tarton yliopiston itämerensuomalaisten kielten professorina 1919–1925, ja häntä pidetään Viron murrettutkimuksen perustajana (Suhonen 1996, 221). Eino Kuusi puolestaan työskenteli Tartossa 1928–1931 käytännöllisen taloustieteen professorina. Hän päiväsi 1 071-sivuisen Sosialipoliitika-teoksensa ”Tartossa uunnavuonna 1931” (Kuusi 1931, ensimmäinen nide). Vaikka Kuusi kirjoitti teoksensa Tartossa, hän tuskin mainitsee Viroa muulloin kuin muutamassa valtioluettelossa. Kuusi piti kansantaloustieteen seminaarin viroksi ja toimi 1930–1931 Viron akateemisen taloustieteen seuran esimiehenä (Nieminen 1980, 183; Tartu Ülikooli ajalugu III 1982, 110), mutta ei näyttänyt kiinnostuneen Viron yhteiskuntaoloista siinä määrin, että olisi niistä kirjoittanut. Hän käytti aikansa Tartossa saksan-, englannin- ja ranskan-kielisen kirjallisuuden lukemiseen ja vyörytti niitä vertaansa vailla olevan massiivisen teoksen suomeksi. En ole (toistaiseksi) löytänyt mitään jatkumoa Eino Kuusen vaikutuksesta Tarton yliopistossa, mutta ilmeistä on, että hän ei tehnyt Tartossa empiiristä tutkimusta Viron yhteiskunnasta.⁹

Suomalaisten professoreiden ohella Tarton yliopistossa myös opiskeli 1920- ja 1930-luvulla kaikkiaan 99 Suomen kansalaista. He menestyivät opinnoissaan hyvin ja saivat tunnustusstipendejä. Suomessa myöhemmin kuuluisaksi tulleita Tarton yliopiston kasvatteja oli mm. Yrjö Kokko, joka opiskeli luonnontieteitä 1920-luvulla, ja Saima Harmajakin opiskeli Tartossa. Kaikkiaan yhdeksän suomalaista väitteli tohtoriksi Tartossa. Seitsemästä 1920- ja 1930-luvun Tarton opiskelijas-

⁸Johannes Gabriel Granön teos (1997) on saanut paikansa globaalina klassikkona, kun se julkaistiin englanniksi Yhdysvalloissa vuonna 1997. Granö luonnostele teoksessaan myös maantieteen tiedeidenvälistä tietopoppia ja pohtii kirjan loppuluvussa sosiologian ja maantieteen yhteistyötä. Se on ajankohtainen alue nykyään, kun useimmissa yhteiskunnissa, myös Suomessa ja Virossa, alueellinen eriytyminen on yksi hallitsevimpia tendenssejä. Turun yliopisto on perustanut yhdessä Tarton yliopiston kanssa Granö-keskuksen Alvar Aallon vuonna 1932 suunnittelemaan Tammekannin taloon Tarttoon. Kyseinen talo on Alvar Aallon ainut Virossa toteutettu rakennus (Villa Tammekann – Granö-keskus 2000; <http://granokeskus.utu.fi>). Granön vaikutusta Viron maantieteeseen on arvioinut Vello Paatsi (2000).

⁹Kuusen julkaisujen joukosta ei löydy Viroa koskevia tekstejä (Paakkanen & Eräsaari 1975).

ta tuli myöhemmin professoreita Suomen yliopistoihin.¹⁰ (Sepp 1997.)

Suomen ja Viron kulttuurisuhteiden pitkäjänteisiä ja johdonmukaisia rakentajia ovat olleet kirjailijat. Salokannel (1998) on seikkaperäisesti esitellyt Suomen ja Viron kirjallisia vuorovaikuttajia vuosina 1944–1988. Koko 1900-lukua ajatellen kaksi kirjailijaa kohoa kulttuurihistoriallisessa ainutlaatuisuudessaan poikkeukselliseen asemaan: suomalainen Aino Kallas ja virolainen Hella Wuolijoki (Laitinen 1998). He vaihtoivat kotimaata ja omaksuivat luovan kirjallisen työnsä keskeiset virittäjät uudesta kotimaastaan. Aino Krohn meni vuonna 1900 naimisiin virolaisen kansatieteilijän, sittemmin diplomaatin Oskar Kallasen kanssa, ja Ella Murrik tuli isänsä kannustamana opiskelemaan kansanrunouden tutkimusta Helsingin yliopistoon, jossa hän suoritti maisterin tutkinnon vuonna 1908, ja meni naimisiin Sulo Wuolijoen kanssa.¹¹ Aino Kallaksen ja Hella Wuolijoen kaunokirjallinen, päiväkirja-, muistelmaj- ja esseetuotanto ilmaisevat arvioni mukaan sekä yksityisesti että yleispätevästi, miten taiteellista ja kulttuuri-identiteettiä on muodostettu Suomen ja Viron sillalla. Vaikka aika ja olosuhteet ovat muuttuneet, Kallaksen ja Wuolijoen tekstit puhuttelevat tänäänkin. Suomen ja Viron siltaa kulkiessa mukana on aina Kallaksen ja Wuolijoen tekstejä. Niihin kirjatut oivaltavat havainnot ovat olleet monessa tilanteessa avuksi ja etenkin iloksi.¹²

Viron laulavan vallankumouksen aikana

¹⁰He ovat itämerensuomalaisten kielten professori Lauri Posti, suomen kielen professori Veikko Ruoppila, Suomen ja Skandinavian historian professori Armas Luukkonen, suomalaisen kirjallisuuden professori Leevi Valkama, kansatieteen professori Toivo Vuorela, fonetiikan professori Antti Sovijärvi ja geologian professori Martti Salmi (Sepp 1997, 145).

¹¹Hella Wuolijoki oli ensimmäinen virolainen naismaisteri, minkä seikan opiskelijat Tarton yliopistossa näyttävät itsestään selvästi tietävän. Wuolijoen pro gradu -tutkielma käsitteli Jacob Hurttin keräämää Viron kansanrunouskokoelmaa. Hurt puolestaan oli ensimmäinen virolainen tohtori; hän oli väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 1886.

¹²Jaan Kross sivuaa romaaneissaan usein Suomen ja Viron historiallisia yhteyksiä. Esimerkiksi romaanissaan ”Mesmerin piiri” (Mesmeri ring 1995; suom. 1997) Kross tarkastelee henkilöidensä puheissa kiinnostavasti mm. Suomen talvisotaa ja suhtautumista siihen Virossa. Krossin romaanit tarjoavat ainutlaatuisen näkökulman Viron poliittiseen historiaan.

1988¹³ julkisuuteen tulleet poliittiset vaikuttajat osoittivat omalla puheellaan – sujuvalla suomen kielellä –, että heillä on ollut läheisiä ja pitkäaikaisia kontakteja Suomeen. Viron valtiollisen elämän useimmat toimijat ymmärtävät ja puhuvat suomea; vuoden 2001 presidentinvaaleissa kaikki muut ehdokkaat paitsi Arnold Rüütel ilmoittivat kielitaitoonsa kuuluvan suomen. Lahden tällä puolen virojen kielen harrastaminen ei ole ollut samalla tasolla, ja suomalaisista nykypoliitikoista tietääkseni ainoastaan Erkki Tuomioja lukee ja puhuu viroa ja Tarja Halonen opiskelee sitä.¹⁴ Useimmat virolaiset (keski-ikäiset) kirjailijat puhuvat virheetöntä suomea. Uudessa Virossa nuorempi sukupolvi suuntautuu englannin kieleen kuten kaikkialla. Minua on ihastuttanut tarttolaisissa yliopistopiireissä havaitsemani laaja kielitaito; oman sukupolveni edustajat puhuvat sujuvasti paitsi suomea ja venäjää myös englantia ja yleensä saksakin.¹⁵ Nuorten opiskelijoiden kielitaito on laaja ja korkeatasoinen; voin sanoa, että 28 maisteriopiskelijastani enemmistö puhuu parempaa englantia kuin minä.

Tällä hetkellä Suomen ja Viron sillalla liikkuvat niin suomalaiset kuin virolaisetkin eniten turisteina ja liiketaloudellisissa asioissa. Suomi oli vuonna 2001 Viron tärkein kauppakumppani sekä viennissä (36 %) että tuonnissa (18,5 %). Sen sijaan Viron ulkomaisista investoijista ruotsalaiset

¹³Marju Lauristin ja Peeter Vihalemm (1997 & 2002) ovat analysoineet Viron laulavan vallankumouksen yksityiskohtia ja maan 1990-luvun kehitystä sekä tapahtumien historiallisia taustoja. Heidän teksteistään löytyy siirtymäkauden ja sen jälkeisen ajan periodisoiteja sekä laadullisia luonnehdintoja virolaisen yhteiskunnan muutoksista. Yhtenä painopisteenä heidän analyysissaan on lehdistön ja muiden tiedotusvälineiden asema. Mainittuihin teoksiin sisältyy runsaasti ainutlaatuisia survey- ja tilastoaineistoa kaikista Baltian maista.

¹⁴Arkitiedon perusteella muodostettu käsitys virosta suomalaiselle helppona kielenä osoittautuu valitettavasti virheelliseksi, kun kieltä ryhtyy vakavasti opiskelemaan. Suomen kieli on viroon verrattuna arkaaisempaa, vanhempaa ja sellaisena virolaisille helpompaa kuin viro meille. Viron kieli on ollut kauan kosketuksessa manneuroopalaisiin kieliin ja on lingvistisesti notkeampaa kuin suomen kieli. Viron oppimista auttaa saksan kielen taito, sillä arkisessa sanastossa, ilmaisuissa ja keskustelukulttuurissa saksan vaikutus on tuntuva. Lähisukukielisyyteen perustuva virojen kielen vertaileva opiskelutapa sopii kielitieteilijöille, mutta muiden kannattaneen opiskella viroa kuin mitä tahansa vierasta kieltä.

ovat runsaan kolmanneksen osuudellaan selkeästi kaikkia muita edellä; vielä vuonna 1997 Suomi johti tätä tilastoa (Lauristin & Vihalemm 2002, 36). Vuonna 2001 Virossa kävi 1,8 miljoonaa suomalaista matkailijaa (Paling 2002).¹⁶ Virolaiset arvostavat suuresti suomalaisten turistien taloudellista merkitystä, vaikka käyttäytymisessä saattaisi toisinaan olla parantamisen varaa. Luultavasti emme itsekään pitäisi omien olojemme autenttisuudesta ja koväänisestä arvostelusta laivoilla ja passintarkastusjonoissa.

KARNEVAALIPOLITIikka?

Virolaisen yhteiskuntaelämän yksi leimallinen piirre on valtiollisen politiikan karnevalistinen luonne, mikä näkyy korostuneesti arkisessa mediajulkisuudessa. Poliittiset skandaalit, korruptiopaljastukset ja sisäpiirisopimukset ovat yleisiä ilmiöitä. Opiskelijoiden kanssa keskustellessani minulle on muodostunut vaikutelma, että valtiollista politiikkaa seurataan jonkinlaisen huvituneisuuden näkökulmasta. Kyseinen seikka on yllättänyt siksi, että valtiollinen itsenäisyys on Virossa suuri arvo, ja sen perusteella olisi loogista odottaa kansanvaltaisen hallitsemistavan vakavaa kehittämistä, kun rakenteet sille nyt ovat olemassa. Poliittikan karnevalismia eivät (enää) selitä siirtymäkauden epävakaisuus ja valtiollisten instituutioiden puute tai kehittymättömyys. Post-sosialistisissa maissa selitykseksi ei myöskään kelpaa pitkään vallinneen edustuksellisen hallitsemistavan rapautuneisuus.

Viron puoluejärjestelmä näyttäisi ajautuneen siirtymäkauden jälkeiseen pysähtyneisyyden tilaan. Nyt tarvittaisiin kenties selkeämpiä eroja

puolueiden välille ja poliittisten liittoutumien uudelleenarviointia. Puoluejärjestelmän uudistamispyrkimyksiä esiintyy Virossa niukasti. Vuoden 2001 joulukuussa joukko yritysjohtajia ja profesioammateissa toimivia yhteiskunnallisia vaikuttajia perusti uuden puolueen Res publican, jonka runsaasti julkisuutta saaneeseen perustavaan kokoukseen osallistui myös Viron entinen presidentti Lennart Meri. Puolueen yksinkertainen tunnuslause on hyvän Viron puolesta (Hea Eesti eest; www.respublica.ee), ja se näyttää asettaneen tavoitteekseen puoluepolitiikan arvovalan palauttamisen ja kehittämisen. Virolaiset naiskollegat ja opiskelijat ilmaisivat kuitenkin kitkerästi, että uuden puolueen menestymismahdollisuudet jäävät puolitiehen, kun puolet kansalaisista ei ole saanut edustustaan puolueen johtoon: siellä ei ole yhtään naista! Pohjoismaisessa ympäristössä vain miehiä kokoava puolue voisi tuskin menestyä eikä taida menestyä Virossakaan.

Perusongelma on, että virolaiset eivät luota valtiolliseen politiikkaan. Vuonna 2001 tehdyn mielipidemittauksen mukaan eduskuntaan ja hallitukseen luotti vain kolmannes. Paikallishallintoon luotti puolet ja presidenttiin 64 prosenttia kansalaisista. Keskuspankki sai eniten luottamusta (68 %). (Lauristin & Vihalemm 2002, 44.) Marju Lauristin ja Peeter Vihalemm (2002, 18) tulkitsevat, että kansalaisten tyytymättömyys politiikkaan aloittaa neljännen vaiheen Viron postsosialistisessa yhteiskuntaelämässä ja merkitsee jälketeollistuneen yhteiskuntamuodon läpimurtoa. Heidän mukaansa Virossa olisi tapahtumassa sama kehitys kuin muissakin läntisissä maissa, joissa kansalaiset ja valtakoneisto elävät entistä enemmän toisistaan irrallaan.

Varsinainen poliittinen yllätys Virossa oli sosialismin kaudella johtavassa asemassa olleen Arnold Rütelin valinta presidentiksi syksyllä 2001 Lennart Merin jälkeen. Valitsijamiehiin nojautuva monimutkainen vaalijärjestelmä, joka itse asiassa luotiin Rütelin valinnan estämiseksi edellisissä vaaleissa, osoittikin paradoksaalisen voimansa ja antoi viimeisen sanan maaseudun kunnallisvaltuustojen lähettämille valitsijamiehille. Toinen Viro (ks. myöhemmin tässä kirjoituksessa) kapusi Toompealle tekemään odottamattoman, aluksi lähes šokeeraavan valinnan. Kuten Lauristin ja Vihalemm (2002, 47) arvioivat, Rütelin valintaa ei voi tulkita vanhan vallan paluuksi, vaan hänelle näyttää muodostuvan sekavassa sisäpoliittisessa tilanteessa tärkeä tasa-

¹⁵Tarton yliopistossa jo alemman kandidaatin tutkielmaan kuten myös maisteritutkielmaan vaaditaan yhteenveto jollakin länsieurooppalaisella laajasti puhutulla kielellä ja, mikä kiinnostavaa, niin oli vaadittu neuvostokaudellakin. Nykyään yhteenvedot ovat yleensä englanniksi, mutta saksankaan käyttö ei ole harvinaista. Helsingin yliopistossa riittää suomenkielinen yhteenveto. Kun tiedustelin Helsingin yliopiston valtiotieteellisestä tiedekunnasta, voisiko meilläkin siirtyä samaan käytäntöön kuin Tartossa, sain vastaukseksi, että sitä ei ole katsottu aiheelliseksi vaatia. Tällaisia eristäytyjiä me suomalaiset olemme Euroopassa.

¹⁶Viroon matkaava löytää kattavan tietopakettin Viron matkailutoimiston portaalista www.visitestonia.com.

painottajan rooli. Rütitel ei ole Lennart Merin kaltainen älyllisesti karismaattinen ja vaikutusvaltainen valtionpäämies. Sen sijaan hän pyrkii ottamaan virolaisessa yhteiskunnassa vallitsevien kuulujen umpeen kurojan ja sovittelijan tehtävän. Kaikista valtioelimitystä presidentti-instituutio nauttii kansalaisten suurinta luottamusta. Ehkä uuden politiikan yksi tunnusmerkki on se, että kansalaiset luottavat presidentin arvovaltaan, vaikka hänellä on niukasti perustuslain suomaa toimivaltaa. Näinhän on myös Suomessa.

Pohjoismaissakin on havaittavissa sekä äänestysaktiivisuuden laskuna näkyvää kyllästyneisyyttä politiikkaan että (oikeisto)populismin kohoavaa kannatusta. Silti Suomessa ei ainakaan toistaiseksi voisi menestyä politiikassa sellaisilla populistisilla silmänkääntötempuilla kuin Virossa näyttää olevan mahdollista. Kriittinen kysymys ei kuitenkaan saa vastaustaan politiikkaan kyllästyneisyydestä, sillä valta yhteiskunnallisena suhdejärjestelmänä ei toki ole hävinnyt minnekään. Jussi Simpuran (1998) teesi politiikan piiloutumisesta ja vallan verhoutumisesta on arvioni mukaan tärkeä näkökulma niin Viron kuin Suomenkin vallankäytön arvioimiseen: minne poliittinen, valtiollinen valta on kanavoitu – tai lainattu?

TALOUDEEN KOMENNOSSA

Viron itsenäistyttyä maassa tehtiin tietoinen poliittinen valinta ehdottoman vapaan talouden edistämiseksi, kun Neuvostoliiton kauden aikaisesta komentotaloudesta haluttiin päästä eroon liberalisella šokkiterapialla (Lauristin & Vihalemm 2002, 27). Julkisia tukiaisia sen enempää kuin mitään sääteilyäkään ei omaksuttu valtion velvollisuuksiin, ja hintasäännöstelyn piiriin tulivat vain energia, vesi, terveyspalvelut ja postimaksut (Lauristin & Vihalemm 2002, 27). Viroa voidaan pitää ultraliberalistisen talousopin laboratoriona ja taloustieteellisestä katsannosta erittäin onnistuneena esimerkkinä vapaasta taloudesta (Wrobel 2000). Vuonna 2002 Viro sijoittui Heritage Foundationin ja The Wall Street Journalin luokituksessa yhdessä Irlannin, Luxemburgin, Hollannin ja Yhdysvaltojen kanssa maailman neljänneksi vapaimmaksi taloudeksi Hongkongin, Singaporen ja Uuden-Seelannin jälkeen. Suomi sijoittui kyseisellä listalla 14:nneksi ja viimeisellä eli 131. sijalla oli Venäjä (Vihalemm 2002, liitetaulukko 9).

Viro on Euroopan unioniin pyrkivistä maista sijoitusparatiisi vailla vertaa. Vaikka maa on pieni, se on kokeilemisen arvoinen pieneen mittakaavaan liittyvien pienten riskien vuoksi. Viron tuotantorakenteessa viestinnällä ja liikenteellä, tehdastuotannolla ja pankkitoiminnalla on kaikilla noin neljänneksen kokoinen osuus (www.eia.ee). Sijoitustoiminnalle ei aseteta mitään rajoituksia, ja ulkomaisilla sijoittajilla on samat oikeudet kuin virolaisilla. Yritykset voivat olla kokonaan ulkomaisessa omistuksessa ja voittojen kotiuttaminen on vapaata kaikista maksuista. Yritykset nauttivat verovapautta, eikä pääoman tuotosta ja osingoista tarvitse maksaa veroja, ja perintöveroa joutuu maksamaan vain maanomistuksesta. Työnantajamaksut muodostavat 33 prosenttia palkoista. Arvonlisävero on 18 prosenttia, palkansääjien tulovero on 26 prosenttia ja sen alentamista 20 prosenttiin suunnitellaan. Viro on ainut läntisen Euroopan maa, jossa ei ole progressiivista verotusta. Viron kokonaisveroaste on 34 prosenttia, kun se Suomessa on 48 prosenttia. (Estonian Investment Agency 2002, www.eia.ee; Bartels 2001.) Talouden kasvu on 1990-luvun jälkipuoliskolta alkaen ollut voimakasta (n. 6–7 %), samalla kuitenkin inflaatio on lähtenyt lievästi nousuun.¹⁷ IMF ennustaa Viron talouskasvun jatkuvan tänä vuonna 4,5 prosentin vauhtia (www.baltictrade-information.fi/estonia).

Virossa on tietoisilla poliittisilla päätöksillä konkreettisesti toteutettu kaikki ne yritystalouden vaatimukset, joita Pohjoismaissakin on 1990-luvulta alkaen ryhdytty korostamaan hyvinvointijärjestelmän säilyttämisen ja työttömyyden vähentämisen nimissä: sijoitustoiminnan yleisten edellytysten parantaminen sekä pääomaverotuksen, työnantajamaksujen ja tuloveroasteen alentaminen. Uusliberalistisen talousopin mukaan kyseiset toimenpiteet synnyttävät itsensä funktiona lisää jaettavaa ja turvaavat laajan veropohjan. Viron empiirinen esimerkki osoittaa kuitenkin aivan päinvastaista, sillä mitään jaettavaa ei ole muodostunut eikä näytä olevan muodostumassakaan, kun asiaa katsotaan hyvinvointipoliittisesta näkökulmasta.¹⁸ Työttömyys on kor-

¹⁷Viron makrotaloudellisia indikaattoreita löytyy Viron keskuspankin kotisivulta (www.ee/epbe/makromajandus/) ja Suomen vastaavia Suomen Pankin kotisivulta (www.bof.fi).

kealla tasolla ja sosiaali(turva)politiikka on vaatimatonta ja luonteeltaan viimesijaista, opetuslaitos yliopisto mukaan lukien toimii niukoin resurssein. Tuloerot ovat suuret ja ovat pikemminkin kasvaneet kuin kaventuneet talouden toimivuuden lisääntyessä (Social Trends 2001, 69).¹⁹ Köyhyys ja siihen kytkeytyvä omaisuusrikollisuus ovat

¹⁸Tarton yliopiston taloustieteen lehtori Ralph Michael Wrobel on tehnyt teoreettisen analyysin liberalistisen talouden muodostumisesta Virossa ja toteaa, että Euroopan unionin vaatimukset sosiaalipolitiikan ja työsuhdejärjestelmien kehittämisestä ovat Viron talouden kannalta mielettömiä (unsinnig), koska ne romuttaisivat Viron kilpailukyvyyn (Wrobel 2000, 246). Wrobel (2000, Vorwort) on valinnut analyysinsä motoksi Milton Friedmanın vuonna 1995 antaman ohjeen, jonka mukaan Virossa voi tulla vapaa ja varakas yhteiskunta, jos se ei seuraa Yhdysvaltojen ja Euroopan nykyistä esimerkkiä vaan toimii siten, kuin ne toimivat sata vuotta sitten. Oli hämmäntävää löytää Friedmanın suorasukainen teesi historian pyörän kääntämisestä taaksepäin. Uusliberalismin nojautuvat asiantuntijat sanovat oppinsa soveltamisen tarkoittavan vanhentuneiden rakenteiden uudistamista, kun arvostelijat puolestaan sanovat sen olevan paluuta konservatiivisuuteen. Friedman uusliberalistisen opin tieteellisenä kehittäjänä vahvisti Virolle ohjeita antaessaan arvostelijoiden osuneen oikeaan.

¹⁹Tuloeroja kuvaava Gini-kerroin oli vuonna 1999 Virossa 37,6 (Vihalemm 2002, liitetaulukko 12, 271). Ylimmän ja alimman desiilin välillä se tarkoittaa noin kymmenkertaista tuloeroa (Social Trends 2001, 68). Suomessa Gini-kerroin on alle 25 ja sitä vastaava tuloero noin nelinkertainen. Virolaisessa yhteiskunnassa taloudellisesti erittäin menestyviin kahteen ylimpään desiiliin kuuluvan muotokuva on tilastojulkaisussa piirretty seuraavasti: hän on keskimäärin 25–34-vuotias, hyvin koulutettu valkokaulusammattilainen, viroa puhuva mies, joka asuu Tallinnan alueella. Alimpiin desiileihin kuuluvat ovat eläkeläisiä, pitkäaikaistyöttömiä ja maaseudulla asuvia lapsiperheitä. On tärkeää havaita, että alimpiin desiileihin kuulumista ei määrittele se, mitä kieltä puhuu, sillä niissä on sekä viroa että venäjää puhuvia (Aasland & Fløtten 2001).

²⁰Viron harmaasta taloudesta on erittäin niukasti tietoa, ja arviot sen volyyminä kansantaloudessa vaihtelevat 12 %:n ja 25 %:n välillä (Leppik & Lindell 2001, second part, 7). Suomessa harmaan talouden osuuden arvioidaan olevan noin 5 % bruttokansantuotteesta (verohallinnon tutkija Markku Hirvonen STT:n ja YLE:n uutisissa 31.7.2002).

²¹Lauristin ja Vihalemm (2002, 27) ovat luonnehtineet Virossa valtiona taloudellisesta näkökulmasta kaikkein huonoimmaksi omistajilleen, kansalaisille (saman asian perusteellisemmasta analyysistä ks. Eatwell & al. 2002). Viron lainsäädännössä on rakenteelliset edellytykset sosiaalipolitiikan kehittämiseksi (Kõre 1998), mutta poliittiset resurssipäätökset puuttuvat.

näkyvä ongelma virolaisessa yhteiskunnassa eikä työttömyysaste (11–12 %) ole laskenut, vaikka talouden vapautta viimeksi lisättiin vuonna 2000, kun yhteisövero poistettiin.²⁰

Viron reaalia maailmaa seurattessani ihmettelenkin, miksi suomalaiset ekonomistit ja heitä myötäilevät ideologit Suomessa uskovat talouden vapauden yleiseen lisäämiseen ja verotuksen alentamiseen hyvinvoinnin turvaajina, kun vain sadan kilometrin päässä on valtio, jossa poikkeuksellisen tarmokkaista toimenpiteistä huolimatta ei ole merkkiäkään kyseisestä yhteydestä.²¹ Yhteistä jaettavaa taitaa syntyä vain siten, että sitä yhdessä (ja runsaasti) kerätään ja poliittisilla päätöksillä jaetaan, kuten Pohjoismaissa on tehty. Olli Kangas (2002, 101) on äskettäisessä empiirisessä analyysissään kyseenalaistanut talouden kasvun ja suurten tuloerojen hyödyn yhteiskunnan vähätuloisille ja köyhille. Hän arvioi kriittisesti tuloksiaan, mutta katsoo niiden riittävän vaatimaan empiiristä näyttöä eriarvoisuuden kasvun yhteydestä kansantalouden toimintaan ja huono-osaisen aseman parantumiseen. En ole kuullut yhdenkään suomalaisen talouskeskustelijan esittelevän empiiristä tutkimusta kyseisen teoreettisen oletuksen tueksi.

Pierre Bourdieu totesi viimeisinä elinvuosinaan useissa julkisissa esiintymisissään talouden voittaneen politiikan Euroopassa. Itä-Euroopan entisten sosialististen maiden osalta samaa teesiä todentavat arvioinnit (Eatwell & al. 2002) makroaineistoista sekä julkaistuista empiirisistä tutkimuksista. Hyvinvointipolitiikan tieteellisessä arvioinnissa yhteiskunnalliset arvot ja intressit ovat kovaa tietoa taloutta ja politiikkaa koskevan tiedon ohella. Talouskeskustelijoiden ongelma niin Suomessa kuin Virossakin on, että taloutta käsitellään muusta yhteiskuntapolitiikasta erillisenä, ikään kuin omalakisena, jopa matemaattisena ilmiönä. Suomen ja Viron seuraaminen tuo näkyviin, miten ratkaisevia arvoihin perustuvat poliittiset valinnat ovat erityisesti julkiselle taloudelle. Talous kyllä voittaa politiikan, jos poliittisesti niin päätetään ja päätös toimeenpannaan.

SOSIAALISET HAASTEET

Eläkeläisten asema, väestön vanheneminen ja väheneminen

Pohjoismaisesta näkökulmasta katsottuna Viron

valitseman ultraliberalistisen talouden hinta maksetaan sosiaalisena turvattomuutena, sosiaalisten ongelmien näkyvyytenä, tuloerojen hyväksyntänä ja köyhyytenä (Lauristin & Vihalemm 2002, 18, 27–29; Kutsar & Trumm 1999; Eatwell & al. 2002). Sukupolvisuhteissa erityinen kysymys on eläkeläisten sosiaalinen ja taloudellinen asema. Vuonna 1997 tehdyn kotitaloustiedustelun mukaan kymmenesosa eläkeläisistä elää täydellisessä köyhyydessä ja lähes puolet köyhyysrajan alapuolella. Vain runsas viidennes eläkeläisistä lukeutuu tulotasonsa perusteella köyhyysriskin ulkopuolella oleviin. (Leppik & Lindell 2001, second part, 7.) Tilanne ei ole oleellisesti muuttunut tutkimuksen jälkeen, sillä vaikka eläkkeitä on hieman nostettu, maksut ja hinnat ovat kohonneet.²²

Lukujen takana oleva todellisuus on numeroita monimuotoisempi. Viron eläkeläisistä kymmenesosa piti itseään köyhänä, kolmannes ilmaisi, että tuntee olevansa lähellä köyhyyttä, ja puolet ei pitänyt itseään sen enempää köyhänä kuin rikkaanakaan (Leppik & Lindell 2001, second part, 8). Eläkeläiset arvioivat tilanteensa paremmaksi kuin köyhyysrajamittaus. Seikka on huomionarvoinen, ovathan (vanhuus)eläkeläiset lähes viidenneksen väestöstä muodostava ryhmä, jolle aikoinaan annetut lupaukset turvatuista eläkepäivistä jäivät yhteiskunnallisen murroksen jalokoihin (Pöldma 2000; Social Trends 2001, 156–157).²³

Vanhusväestön arkista selviytymistä Virossa uhkaa se, että ikääntyneille tarkoitetut hoivapalvelut ovat erittäin puutteelliset (Kiik 1998 & 2001;

²²Vuoden 2002 ensimmäisellä neljänneksellä keskipalkka Virossa oli 5 720 kroonia ja keskimääräinen eläke 1 615 kroonia kuukaudessa (www.stat.ee). Kuluttajahintoja ja päivittäistavaroiden ostoskoria koskevaa tietoa löytyy samasta osoitteesta. Viron eläkejärjestelmästä saa tietoa osoitteista www.sm.ee ja www.ensib.ee. Keskimääräinen eläke on tasoltaan erittäin vaatimaton, ja käytännössä se sulkee eläkeläiset kulutuksen ulkopuolelle. Huomiotani on kiinnittänyt se, että Tarton konserttiyleisöissä on hyvin vähän eläkeläisiä (toisin kuin Suomessa), ja kollegani ovat sanoneet, että eläkeläishinnoista huolimatta konsertit ja teatteriesitykset ovat eläkeläisille aivan liian kalliita.

²³Riina Kiikin (2001) tekeillä oleva väitöskirjatutkimus vanhenemisesta ja vanhojen ihmisten asemasta Virossa tulee antamaan tärkeää tietoa siitä, miten yhteiskunnassa käsitellään vanhusväestön asemaan liittyviä ristiriitaisuuksia sekä miten varaudutaan ikääntyneiden määrän huomattavaan kasvuun lähimpinä vuosikymmeninä.

Pöldma 2000; Social Trends 2001, 97–99). Toimintakykyään menettäneet vanhat ihmiset ovat omaisten avun varassa ja, jos sitä ei ole, he ovat vaarassa jäädä heitteille. Reeli Sirotkina (2002) tutki elämänsä viimeiseen hoitopaikkaan, vanhainkotiin, joutuneiden vanhojen ihmisten elämänlaatua sekä heitä hoitavan henkilöstön näkemyksiä ja vertaili niitä toisiinsa. Vanhat ihmiset olivat alistuneet tilanteeseensa ja yrittivät löytää hyviä puolia, kun sen sijaan hoitohenkilökunta näki ongelmia tiloissa, hoidon järjestämisessä ja omassa riittämättömyydessään.²⁴ Sirotkinan tutkimus vahvisti samaa tendenssiä, joka on havaittu itse arvioidussa köyhyydessä: vanhat ihmiset sopeutuvat muutokseen ja koettavat olla valittamatta. Kyseinen tilanne on pidemmän päälle eettisesti kestämaton. Sirotkina ehdottaa eettistä keskustelua, jonka tulisi lähteä vanhusten omista tarpeista, ja niiden ilmaisemiseen heitä tulisi sopeutumisen sijasta kannustaa.

Viron väestö paitsi ikääntyy nopeasti myös vähenee dramaattisesti noin 5 000:n vuosivauhtia, eikä kyseisten kehityssuuntien muuttamiseen ole juuri välineitä. 1990-luvulla Viron väestö on vähentynyt kaikkiaan 200 000 henkeä (Social Trends 2001, 152–153; www.stat.ee/population). Syntyvyyden jyrkkä lasku on tärkeä vähenemisen selittäjä, samoin maasta muutto (Venäjälle) ja miesten kuolleisuuden kohoaminen vuosina 1990–1995 (Social Trends 2001, 152–153). Viron demografinen erikoisuus on ollut lähes samalla tasolla pysynyt syntyvyys 1920-luvulta 1980-luvun lopulle (Katus 2000).²⁵ Kun vuonna 1990 kokonaisfertilitiiteetiluku oli 2,04, se laski 2000-luvulle tultaessa lukemaan 1,2.

Siirtymätalouksissa on 1990-luvun alkupuolisella esiintynyt suurta vaihtelua syntyvyyden alenemisessä eikä sen enempää alenemiselle kuin vaihtelullekaan ole yleistä selitystä (Zvidrins 2000). Eräissä maissa ja alueilla syntyvyyden alenemistä voidaan tulkita sosiaalisen epävarmuuden seuraukseksi tai jopa naisten protestiksi. Virossa lasten synnyttämisestä ovat pidättäytyneet

²⁴Useissa selvityksissä on todettu, että vanhainkodit ovat liian täynnä ja niiden varustelutaso on heikko (Social Trends 2001, 99). Akuutimpi ongelma on se, että avopalveluita, kuten kotipalvelua ja kotisairaanhoidoa, on tarjolla hyvin vähän ja että ne ovat liian kalliita eläkeläisille.

²⁵CTFR (Cohort total fertility rate) on kaikilla vuosikymmenillä 1920–1980 ollut noin 2 (Katus 2000).

1970-luvulla syntyneet naiset, jotka nuorina ja hyvin koulutettuina kuuluvat uuden itsenäisyyden yhteiskunnan voittajiin. He lykkäävät lasten hankkimista koulutuksen jälkeiseen aikaan ja harakitsevat lapsilukunsa (Dagmar Kutsar, Helsingin Sanomat 13.4.2002). Perhepolitiikkahan ei missään maassa suoraviivaisesti tue lasten hankkimista eikä naisten palkkatyö estä äitiyttä (Puur 2000). Lapsen hankkimisesta on tullut selkeästi (naisten) yksilöllinen valinta. Opiskelijoiden kanssa Tartossa keskustellessani on tullut esiin, että lapsiperheisyys on haavoittava valinta tilanteessa, jossa työelämä edellyttää vahvaa sitoutumista työsuhteiden epävarmuuteen ja lyhytkestoisuuteen ja toisaalta jatkuvaan täydennyskoulutukseen. Nykyinen Viro ei ole erityisen lapsimyönteinen yhteiskunta, mikä tulee näkyviin vammaisia lapsia hoitavien perheiden kokemuksissa (Kiis 1999) sekä taantuvalla maaseudulla lapsiaan kasvattavien vanhempien esittämissä arvioissa (Asur 2002).

Etniset suhteet

Viron väestöstä kolmannes on venäläisiä, joista suurin osa on tullut Viron alueelle Neuvostoliitossa määriteltyjen alueellisten työnjakojen ja tuotannollisten erikoistumisten seurauksena. Sen vuoksi Viroa kuten muitakaan Baltian maita ei voi verrata läntisen Euroopan maihin, joihin maahanmuuttajat ovat tulleet eri tavoin. Venäläiset saapuivat Viroon kahdessa aallossa, joista ensimmäinen oli välittömästi toisen maailmansodan jälkeen, jolloin neuvostohallinto perustettiin. Tuolloin tulijat olivat kotoisin Viroa lähellä olevilta Venäjän alueilta. Toinen venäläisten muuttovaihe alkoi 1960-luvun lopulla, jolloin Viroon ohjattiin venäläistä työvoimaa myös kaukaisemmilta Neuvostoliiton alueilta teollistamis- ja varustelupolitiikan edellyttämien ammattitaitovaatimusten mukaan. Neuvostohallinnon Viroon sijoittama venäläisväestö on dramaattisesti muuttanut maan itsenäisyyden alkuvuosien homogeenista väestörakennetta.²⁶ (Puur 2000.)

Vaikka venäläiset muodostavat kolmanneksen Viron väestöstä, maan yhteiskuntasuhteille leimallisinta ei ole venäjää puhuvan väestön virolaisten vastaavasta oleellisesti poikkeava asema, minkä Aadne Aasland ja Tone Fløtten (2001) ovat huolellisesti tehdyssä empiirisessä tutkimuksessaan osoittaneet. Omat arkiset havaintoni tukevat Aaslandin ja Fløttenin tulkintaa. Virossa ei

ilmene etnistä konfliktia, vaan virolaisten ja venäläisten suhde on yksi tekijä yhteiskunnallisten suhteiden ja asemien kokonaisuudessa. Vaikka osalla venäläisistä ei ole kaikkia kansalaisoikeuksia eikä heillä ole pääsyä eräisiin korkeimpiin virkoihin, Aasland ja Fløtten (2001) osoittavat, että köyhyys tai sosiaalinen eristyisyys ei ole venäläisten keskuudessa sen yleisempää kuin virolaistenkaan. Venäläisten työttömyys on ollut vain hieman suurempaa kuin virolaisten (Puur 2000, 309). Viron työllisyyden vähenemiseen 1990-luvulla on vaikuttanut talouden tehostaminen, joka on edellyttänyt uusia kvalifikaatioita työvoimalta. Virossakin on samaan aikaan työvoimapulaa ja sitkeää pitkäaikaistyöttömyyttä. Sosialismin kaudella ammatillisen koulutuksen saaneet keski-ikäiset teollisuustyöntekijät ovat joutuneet työttömiksi etnisestä taustastaan riippumatta. (Puur 2000.)²⁷

Viron yhteiskuntaelämässä on yhtenä tendensinä aina ollut sopeutuminen ulkoisiin paineisiin, ja virolaiset ovat sopeutuneet venäläisväestöön mm. siten, että he puhuvat venäjää, vaikka Neuvostoliiton kaudellakin saivat koko yleissivistävän ja useimmiten myös sen jälkeisen koulutuksensa viroksi. 1970-luvulla Neuvostoliitto aloitti reuna-alueillaan voimakkaan venäläistämisen, johon Viron älymystö reagoi neljänkymmenen kirjeellä. Siinä päädyttiin ristiriitojen korostamisen sijasta nostamaan esiin Virossa asuvien kansallisten ryhmien yhteistyötä. (Kiin & al. 1990.) Hyvien yh-

²⁶Vuoden 1934 väestölaskennan mukaan Viron väestöstä alle 4 % oli syntynyt Viron ulkopuolella, kun vuonna 1989 vastaava luku oli 26,3 % ja ulkomaista alkuperää olevan väestön osuus kaikkiaan oli vajaat 40 % (Puur 2000, 289). Viron venäjänkielisestä väestöstä puhuminen on sikäli hieman epätarkkaa, että Neuvostoliitosta tulleiden ihmisten joukossa on lisäksi ukrainalaisia ja valkovenäläisiä, ja Virossa on myös vuosisatojen aikana muodostunut ns. alkuperäinen pieni venäläisvähemmistö.

²⁷Postimees uutisoi 9.7.2002 taloussosiologi Marje Pavelsonin Tallinnan teknillisessä yliopistossa tekemästä tutkimuksesta, jonka mukaan Viron venäläiset ansaitsevat noin viidenneksen vähemmän kuin virolaiset. Uutisessa selostetaan, että palkkaeroa selittävät osittain etnisen taustan mukaan eriytyneet työmarkkinat, mutta niitä enemmän Viron talouden hektiset vaihtelut markkinoiden mukaan. Viron liike-elämässä, mm. tuonti-, tukku- ja päivittäistavara-kaupassa, on paljon venäläisiä toimijoita, sen sijaan pankkisektorille he eivät hakeudu. IT-alalla työskentelee hyvissä asemissa niin viroa kuin venäjääkin puhuvia.

teiskuntasuhteiden rakentamisen perusta muodostuu siitä, miten kansan eri ryhmät tulevat keskenään toimeen arkisessa elämänmenossa. Reaalipoliittinen vaikutin suhteiden edistämiseksi on väestön yleinen väheneminen, ja nykyinen pääministeri Siim Kallas on jopa ehdottanut, että Viron venäläisten sukulaisten pääsyä maahan helpotetaan (Helsingin Sanomat 13.4.2002). Viron talouselämä on tulevaisuudessa ratkaisevasti riippuvainen hyvin koulutetusta väestöstä, ja sitä on rekrytoitava kaikista kieliryhmistä.²⁸

Alueellinen eriytyminen

Viron yhteiskunnallista tilaa hallitsee väestön vanhenemisen ohella alueellisen kehityksen epätasapainoisuus, jota esiintyy kaikkialla Euroopassa. Virossakin alueellinen eriytyminen on kaksitasoista: ensinnä ovat maantieteelliset alue-erot ja toisaalta ympäri maan levittäytyvä maaseutu-kaupunki-ero. Kuolleisuuden alueellista eriytymistä tutkittaessa (Juris Krūmiņš & al. 2000) on päädytty tulkintaan, että useimmissa yhteiskunnissa esiintyy huono-onninen itä ja menestyvämpi länsi, näin Suomessakin, kuten Sakari Kainulainen, Taina Rintala ja Matti Heikkilä (2001) ovat osoittaneet. Idässä Narvan alue ja koillisessa Võrun alue ovat Viron alueellisen kehityksen ongelma-alueet, vaikkakin eri tekijöiden mukaan.

Kaikkia Baltian maita vertailevassa makroindikaattoreihin nojautuvassa analyysissä Harjumaa eli Tallinna ympäristöineen kuuluu elinolosuhteiltaan Baltian parhaisiin alueisiin (Rivža & Stokmane 2000). Taloudellinen menestys ei kuitenkaan pysty patoamaan Tallinnassa monille suurkaupungeille tunnusomaisia sosiaalisia ongelmia, kuten huumeiden käyttöä, tasku- ja muita varkauksia, prostituutiota, näkyvää köyhyyttä ja kaupunginosittain etenevää segregoitumista.

²⁸Virossa yhtenä ongelmana on koulupudokkaiden kasvava määrä; arviolta 10 % koululaisista keskeyttää peruskoulunsa ja ryhmään kuuluu yhtä lailla viroa kuin venäjää puhuvia. Korkeimmallakin poliittisella tasolla ollaan tietoisia koulupudokasongelmasta, ja presidentti Rütitel mainitsi sen luennossaan Helsingin yliopistossa 24.1.2002. Jälleen on merkillepantavaa, että talouden lyhytnäköiset hyötynäkökohdat estävät tarttumasta tähän tulevaisuuden työvoimaa vähentävään ja laajasti tiedostettuun ongelmaan. Koulupudokkaiden palauttaminen koulunpenkille tuskin saisi sponsori-rahaa.

Viime aikoina useat suuret yritykset ovat ilmoittaneet aikomuksestaan siirtää toimintaa pääkaupungista pienempiin paikkoihin paitsi korkeiden kustannusten myös levottoman toimintaympäristön vuoksi.

Narvan alue kärsii savupiipputeollisuuden jälkeisistä rakenteista, ympäristöongelmista ja raja-alueasemastaan.²⁹ Neuvostoliiton kaudella (ja jo sitä ennen 1800-luvulla) Narvasta luotiin teollisuuskeskittymä, jonne rakennettiin tekstiili- ja konetuotantoa. Läheinen merenrantakaupunki Narva-Jõesuu muodostui suosituksi lomailupaikaksi. Alueella on harvinaista energian lähdeä, öljyliuskekiveä, joka on hyödyttävyytensä lisäksi ympäristöriski. Narvasta on muodostunut idästä kulkevan huumekaupan portti, ja esimerkiksi aids-sairastavuus on alueella suurta. Sen sijaan asuntoja siellä on riittävästi, väestö on nuorempaa kuin Etelä-Virossa, paikallishallinto toimii hyvin ja palkkataso on kohtuullinen. Kaakkois-Viro puolestaan on aluetta, joka neuvostokaudella nojasi yksipuolisesti maatalouteen. Nyt alue on pudonnut taloudellisen toiminnan ytimestä ja muuttunut taantuvaksi maaseuduksi, jossa asuu paljon ikääntynyttä ja vähätuloista väestöä. Kaakkois- ja Etelä-Virossa esiintyy yllättävän paljon omaisuusrikollisuutta (puun varastamista, Social Trends 2001, 141).

Aluemaantieteilijä Garri Raagmaa (2000) on tulkinnut Viron alueellisen kehityksen eriytymistä sekä paikoilleen jäämisenä että uuden dynamiikan etsintään liittyvinä ongelmina. Neuvostoliiton ajalta periytyvään yksipuoliseen tuotantorakenteeseen sidottujen alueiden kehitys on ollut 1990-luvulla erityisen haavoittuvaista, mikä näkyy leimallisesti maataloustuotantoalueilla kuten Kaakkois-Virossa. Uuden yhteiskunnallisen tilanteen ja sen edellyttämien rakenteiden luominen on puolestaan joissakin kaupungeissa ja kunnissa viivästynyt jähmettyneiden valtasuhteiden vuoksi. Raagmaa (2000) on havainnut kyseisestä kehityksestä seuranneen näkymätöntä ja enenevässä määrin harmaata omavaraistaloutta. Se on eräänlainen sinnittelystrategia, joka eristää aluetta ja estää yhteyksien ja vaihdon kehittämistä. Nuoriso ei jää sellaisiin oloihin, vaan hakeutuu muualle eikä palaa takaisin.

²⁹Itä-Viron maakunnassa asuu noin 15 % Viron kotitalouksista ja 80 % niistä on venäläisiä (Social Trends 2001, 67; Kõre 1999).

Kukaan Virossa saati sen ulkopuolella ei kiistä sitä, että jokaisella suurella yhteiskunnallisella murroksella ja siihen liittyvillä valinnoilla on hintansa. Siitä puhuminen ei tarkoita, että kaipaisi takaisin vanhoja aikoja tai – jos havainnoitsija on ulkopuolinen – olisi tyrkyttämässä jotain vierasperäistä ratkaisua muodostuneisiin ongelmiin. Niitä voi havainnoida ja raportoida, mutta yhteiskuntakritiikki on muodostettava reaalisessa yhteiskunnassa, ei sen ulkopuolella. Tästä näkökulmasta en pidä globaaleja taloudellisia toimijoita relevantteina kritiikin esittäjinä yksittäisissä maissa, mikä nykyään on tavallista ja kyseenalais-tamatonta, kun IMF antaa ohjeita valtioiden hallituksille ainoastaan kilpailutalouden näkökulmasta. Yhteiskunnan kehittyneisyyden ja sivistyneisyyden taso määritellään viime kädessä siinä arkielämässä, jota ihmiset elävät: millaista sosiaalista osallisuutta heillä on itseään koskeviin ratkaisuihin ja miten he saavat yhteiskunnalliset intressinsä esiin. Lukeneistolla on tärkeä rooli yhteiskunnallisia suhteita ja prosesseja koskevan tiedon analyttisenä kokojana. Virossa lukeneisto on ollut herkkää reagoimaan murrokseen, mutta se on pitkän kokemuksen perusteella oppinut esittämään havaintonsa ja yhteiskuntakritiikkinsä enemmänkin hiljaisesti kuin äänekkäästi. Virossa yksi, jo klassiseksi katsottava yhteiskuntakritiikin muoto on älymystön lyhyt, harkittu, julkinen kirje.

Vuoden 2001 keväällä 26 tunnettua virolaista yhteiskuntatieteilijää³⁰ julkaisi Postimees-lehdessä (23.4.2001) liuskanmittaisen yhteiskuntakriittisen kirjeen. Siinä he totesivat Viron yhteiskunnan joutuneen poliittiseen, sosiaaliseen ja eettiseen kriisiin, mikä ilmenee Viron halkeamisena kahdeksi, toisistaan erillään olevaksi osaksi. On muodostunut murroksessa voittaneiden ja menestyvien taloudellisesti dynaaminen Viro. Sen käänttöpuolena on toinen Viro, johon kuuluvat köyhyydessä, sosiaalisessa turvattomuudessa ja näköalattomuudessa elävät ihmiset. Kirjoittajat arvostelevat politiikkaa itsekkääksi ja epäeettiseksi ja tuovat esiin, että taloudellisia ratkaisuja tehdään niiden sosiaalisia seurauksia pohtimatta. He muistuttavat, että kansalaiset eivät luota poliitti-

siin instituutioihin, jotka ovat hukanneet tarkoituksensa. Kirjoittajat päättävät, että nykyinen Viro ei täytä länsieurooppalaisen demokraattisen valtion kriteerejä. Taloudellisen kehityksen ja sosiaalisten periaatteiden tulisi olla tasapainossa. Vaikka kirje on kriittinen, se ei ole pessimistinen, vaan toiveikas: kahtia jakautuneisuuden noidankehä voidaan murtaa tervehdyttämällä politiikka ja perustamalla yhteiskuntapoliittiset ratkaisut tieteellisiin analyyseihin yhteiskunnan tilasta. Lopuksi kirjoittajat toivovat uudesta presidentistä yhteiskunnan yhdistäjää. Kirje päättyy ironiseen kysymykseen hiekkalaatikkovaltiosta.³¹ Historian tutkimuksen ratkaistavaksi jää, herättikö älymystö kirjeellään ne maaseudun hiljaiset, jotka päättivät valita odottamattomasti – Rütetlin presidentiksi.

Muutama kuukausi mainitun kirjeen julkaisemisen jälkeen Postimees-lehden kuukausiliitteessä Luupissa (8/2001, 17.8.2001) haastateltiin Viron tiedeakatemian akateemikkoja.³² Heiltä kysyttiin myös, mitä he pitävät kolmena merkittävimpana ongelmana virolaisessa yhteiskunnassa. Vastaukset muodostavat jännittävän aikalaisdokumentin. Niistä nousee kahdeksi päähuoleksi yhteiskunnan sosiaalinen ja alueellinen eriytyminen sekä kansan ja vallankäyttäjien vieraantumisen toisistaan. Vastauksiin tallentuu myös talouden kritisointi sen itsetarkoituksellisuudesta, johon ei liity sosiaalisen vastuun kantaminen. Talouskasvu ei olekaan väline inhimillisten ja sosiaalisten tarpeiden täyttämiseen vaan tavoite sinänsä.

Niin Postimees- kuin Eesti Päevaleht-lehdessä julkaistaan jatkuvasti yhteiskuntakriittisiä kolumneja, joita mm. yliopistoihmiset kirjoittavat. Viron poliittinen järjestelmä on kuitenkin ällistyttävän immuuni kaikelle kritiikille ja tosiasioille. Vaikka maan suuret ongelmat ovat näkyvästi esillä, ne eivät nouse poliittiselle agendalle ja toimintapolitiikan kohteeksi. Kyseinen havainto tukee tulkintaa, jonka mukaan Virossa on kehittynyt monitasoinen, osittain näkymätön hallitusjärjestelmä. Vuonna 2001 Transparency In-

³¹”Või me olemegi juba liivikastivabariik?” Postimees 23.4.2001 (www.postimees.ee/arhiiv).

³²Haastatellut akateemikot olivat Olav Aarna, Jaan Einasto, Ene Ergman, Ülo Jaaksoo, Ain-Elmar Kaasik, Dimitri Kaljo, Viktor Palm, Juhan Peegel, Anto Raakas, Valdur Saks, Boris Tamm, Peeter Tulviste ja Enn Tõugu.

³⁰Eesti Humanitaarinstituutin suomalainen rehtori Mikko Lagerspetz heidän joukossaan.

ternationalin tekemän korruptiota mittaavan indeksin³³ mukaan Viro sijoittui 90 maan joukossa 28. sijalle (Vihalemm 2002, liitetaulukko 10, 267). Kymmenen korruptiosta puhtaimman maan joukossa olivat kaikki Pohjoismaat ja Suomi sijoittui ensimmäiseksi. Indeksien mukaan Viro voi pitää melko korruptoituneena, vaikka Baltian maista se on selvästi parhaimmalla sijalla. Virkakoneistossa pesivästä piittaamattomuudesta tuli näyttöä vuonna 2001, kun huomattavan suuri määrä poliiseja joutui kiinni rattijuoppoudesta.³⁴ Pimeän talouden vaarallinen puoli tuli näkyviin niin ikään vuonna 2001, kun laittomasti valmistettuun metanolipitoiseen alkoholiin menehtyi Pärnussa lähes 70 ihmistä ja yli 40 vammautui vakavasti.

Yhteiskunnallinen tasa-arvo on Virossa ideaali kuten muissakin läntisissä maissa, mutta se ei ole johdonmukainen yhteiskuntapoliittinen tavoite. Tulonjakopolitiikkaa ei pidetä tärkeänä, vammaispolitiikka on alkutekijöissään ja naisten ja miesten tasa-arvokysymykset ovat heikosti yhteiskunnallisessa keskustelussa. Vanhat ihmiset ovat poliittisessa ja taloudellisessa marginaalissa, josta heidän äänensä kuuluu huonosti. Nuorilla sen sijaan on Virossa huomattavan hyviä asemia sekä liike-elämässä että politiikassa.³⁵ Ehkä monitasoisten ja erilaisten jännitteiden sävyttämä yhteiskunta virittää nuorison kiinnostusta myös yhteiskuntatieteelliseen analyysiin: kesällä 2002 Tarton yliopistoon oli toiseksi eniten pyrkijöitä sosiologian, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön yhteiseen aineryhmään.³⁶

LOPUKSI

Suomen ja Viron kulttuurihistoriallinen yhteys ja keskinäinen suhde nykytilanteessa muodostaa oman järjestelmänsä, jonka analysoimiseen ja luonnehtimiseen voi soveltaa Juri Lotmanin

³³Indeksien muodostamista ja luokittelua esitellään osoitteessa www.transparency.org.

³⁴Heinäkuussa 2002 ulkoministeriön nuori kansliapäällikkö erotettiin virastaan hänen jouduttuaan kiinni rattijuopumuksesta (Postimees 13.7.2002).

(1991) Tarton yliopistossa kehittämää merkityskielen muodostumisen käsitteistöä. Se tuo näkyviin paradoksaalisia eroja ja yhtäläisyyksiä – myös historian järjestämiä odottamattomia käännepiirteitä ja niiden erikoislaatua tässä nimenomaisessa kontekstissa eli Suomen ja Viron sillalla.

Vaikka Suomi ja Viro nyky-yhteiskuntina ovat usean historiallisen tekijän vuoksi kaksi erilaista maailmaa, niissä on käynnissä kaikista teollistuneista maista tuttuja tendenssejä: alueellista ja sosiaalista eriytymistä, väestörakenteen muutoksia, työmarkkinoiden hektisiä ja ristiriitaisia jännitteitä. Ehkä silmiinpistävä ero tällä hetkellä on se, että Suomessa valtiollinen politiikka on ainakin toistaiseksi vakava asia, jota se ei ole Virossa. Pidän kyseistä eroa paradoksaalisena, kuten olen tässä artikkelissa aikaisemmin todennut. Virossa politiikka on luovuttanut valtaansa taloudelle ja saanut tilalle narrin naamion.

Virossa on yhteiskunnallisia keskustelijoita ja poliitikkojakin, joiden mielestä politiikan höyhentäminen talouselämän mieliksi ei ole pitkällä aikavälillä sosiaalisesti kestävä. Yhteiskuntatieteilijät kirjeellään ja akateemikot arvioillaan Viron ongelmista tähdentävät *sosiaalisen* yhteiskunnan kehittämistä. Siihen tarvitaan analyyseja yhteiskunnan tilasta ja myös vaikeasti tutkittavista yhteiskuntapoliittisista tavoitteista. Ehdotan, että vaikka Suomessa monet asiat ovat toisin, voisimme aktiivisesti kuunnella virolaisia yhteiskuntakriitikkoja ja tarkastella Suomea niiden herättämien ajatusten valossa. Vertailevat havainnot ja analyysit näistä kahdesta yhteiskunnasta ovat nykyaikainen ja uudistunut muoto jatkaa kulttuurihistoriallista yhteistyötä Suomen ja Viron sillalla.

³⁵Siim Kallasen istuvan hallituksen 14 ministeristä viisi on syntynyt vuoden 1961 jälkeen ja 1970-luvulla syntyneitä ovat opetusministeri Mailis Rand (s. 1975) ja puolustusministeri Sven Mikser (s. 1973) (www.riik.ee/et/valitsus).

³⁶Psykologia oli suosituin aine ja sitä opiskelemaan pyrki 17 hakijaa yhtä paikkaa kohden. Sosiologian, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön opiskelupaikkaa kohden oli 16 hakijaa, tiedotusoppiin 12 ja taloustieteisiin kahdeksan. Tarton yliopiston yhteen opiskelupaikkaan oli keskimäärin viisi hakijaa. (Postimees 6.7.2002.)

KIRJALLISUUS

Aasland, Aadne & Fløtten, Tone: Ethnicity and Social Exclusion in Estonia and Latvia. *Europe-Asia Studies* 53 (2001): 7, 1023–1049

Asur, Maie: Noore pere arenguprobleemid ja perepoliitilised meetmed. Magistritöö. Sotsiaalteaduskond, Sotsiaaltöö eriala. Tartu: Tartu Ülikool, 2002. (Julkaisematon)

Bartels, Triin: Zero Percent: strange, but effective. *Northern Enterprise* 1–2/2001, 38–39

Eatwell, John & Ellman, Michael & Karlsson, Mats & Nuti, D. Mario & Shapiro, Judith: Pehme riik, karm eelarve. Sotsiaalpoliitilised valikud Kesk- ja Ida-Euroopas. Tallinn: Rahvaerakond Mõõdukad, 2002

Granö, Johannes Gabriel: Puhdas maantiede. Tutkimusesimerkeillä Suomesta ja Virosta valaistu metodologinen selvitys. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1930

Granö, Johannes Gabriel: Pure geography. Edited by Olavi Granö and Anssi Paasi. Baltimore & London: John Hopkins University Press, 1997

Granö, Olavi: Villa Tammekannin tarina on saavuttanut onnellisen välietapin/Villa Tammekann lugu on saavuttanud õnneliku vaheetapi. Julkaisussa: Villa Tammekann – Granö-keskus. Vihkimisjuhllisusudet Tartossa. Avamispidustused Tartus 4.4.2000. Turku: Painosalama Oy, 2000

Kainulainen, Sakari & Rintala, Taina & Heikkilä, Matti: Hyvinvoinnin alueellinen erilaistuminen 1990-luvun Suomessa. Kahtiajakautuva Suomi? -tutkimusprojektin julkaisu. Tutkimuksia 114. Helsinki, Stakes: 2001

Kallas, Aino: Tähdento. Virolaisen runoilijattaren Koidulan elämä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 1915 (1. painos) ja 1935 (toinen, laajennettu painos)

Kandolin, Irja: Gender, Worklife and Family Responsibilities in Finland and Estonia – effects on economic and mental well-being. People and Work, Research Reports 15. Helsinki: Finnish Institute of Occupational Health, 1997

Kangas, Olli: Taloudellinen kasvu, eriarvoisuus ja köyhien taloudellinen asema 1985–95. *Sosiologia* 39 (2002): 2, 89–103

Kant, Edgar: Tartu, linn kui ümbrus ja organism. Teoksessa: Tartu linna-uurimise toimkond: Tartu. Tartu: Tartu linn, 1927

Katus, Kalev: General patterns of post-transitional fertility in Estonia. *TRAMES, A Journal of the Humanities and Social Sciences* 4 (54/49)³⁷ (2000): 3, 213–230

Kiik, Riina: Riiklike hoolekandeaustuste hetkeseis ja arenguvõimaluste hindamine. Tallinn: Sotsiaalministeerium, 1998

Kiik, Riina: Ageing in Estonia – reality and needs.

Helsinki and Tartu: PhD-thesis outline, 2001. (Julkaisematon) 2001

Kiin, Sirje & Ruutsoo, Rein & Tarand, Andres: Neljänkymmenen kirje. Kokemuksia neuvostotodellisudesta. Keuruu: Otava, 1990

Kiis, Karin: Puudelaste perede sotsiaalne toimetulek Tartu linnas. Tartu: Tartu Ülikool, Avaliku halduse ja sotsiaalpoliitika osakond, 1999

Kross, Jaan: Mesmerin piiri. Suomentanut Juhani Salokannel. WSOY: Helsinki–Porvoo–Juva, 1997

Krūmiņš, Juris & Jasilionis, Domantas & Stankuniéne, Vlada & Meslé, France & Vallin, Jacques: Do Geographical Differentials of Mortality Overpass National Boundaries: The Case of the Three Baltic Republics and Their Neighbouring Countries. P. 281–286. In: 6th Nordic-Baltic Conference in Regional Science, Nordic-Baltic Sea Region on the Eve of the 21st Century. Reports. Riga, 2000

Kutsar, Dagmar & al.: Sotsiaalpoliitilise mõtte kujunemine Eestis siirdeperioodil. Uurimisprojekt. Tartu: Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskond, 2002. (Julkaisematon)

Kutsar, Dagmar & Trumm, Avo (eds.): Poverty reduction in Estonia. Tartu: Tartu University Press, 1999. (www.undp.ee/poverty/en)

Kuusi, Eino: Sosialipoliitikka. Ensimmäinen ja jälkimmäinen nide. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1931

Kõre, Jüri: The Social Protection System in Estonia. In: *Social Protection in Estonia. Handbook & Dictionary*. Tallinn: Consensus programme, Phare, 1998

Kõre, Jüri: Ida-Virumaa Labor Market: Competition and Consolidation. In: *Rahvuste integreerumise eeldused Eesti ühiskonda Ida-Virumaal. Konverentsi materjalide kogumik*. Jõhvi: Ida-Viru Rahvuskultuuriseltside ümarlaud ja Ida-Virumaa maavalitsus, 1999

Laitinen, Kai: Aino Kallaksen mestarivuodet. Tutkimus hänen tuotantonsa päälinoista ja taustasta 1922–1956. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 1995

Laitinen, Kai: Luentoja Aino Kallaksesta ja Hella Wuolijosta Helsingin yliopistossa syyslukukaudella 1998

Laitinen, Kai: Kirjallisuus vuoteen 1940. Teoksessa: Zetterberg, Seppo (toim.): Viro. Historia, kansa, kulttuuri. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1996

Lauristin, Marju: Contexts of Transition. In: Lauristin, Marju & Vihalemm, Peeter (eds. with Karl Erik Rosengren & Lennart Weibull): Return to the Western World. Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition. Tartu: Tartu University Press, 1997

Lauristin, Marju & Vihalemm, Peeter (eds. with Karl Erik Rosengren & Lennart Weibull): Return to the Western World. Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition. Tartu: Tartu University Press, 1997

Lauristin, Marju & Vihalemm, Peeter: The Transformation of Estonian Society and Media: 1987–2001. In: Vihalemm, Peeter (ed.): *Baltic Media in Transition*. Tartu: Tartu University Press, 2002

³⁷Viron poliittiseen historiaan liittyvä erityispiirre on sekin, että virolaisella tieteellisellä lehdellä saattaa olla samanaikaisesti kolmekin volyyminumeroa lehden perustamisen, sen lakkauttamisen ja uudelleen perustamisen mukaan.

Lehto, Anna-Maija: Women in working life in Finland. In: Women in Finland. Helsinki: Otava Publishing Co. Ltd., 1999

Leppik, Lauri & Lindell, Christina: Neighbours look at each other: Estonian and Finnish Pension Systems. Reports 2001: 25. Helsinki: The Central Pension Security Institute (Eläketurvakeskus), 2001

Lotman, Juri: Kultuurisemiootika. Tekst – kirjan-dus – kultuur. Tallinn: Olion, 1991

Nieminen, Armas: Eino Kuusi hallintomiehenä, so-siaalipoliittinen opettajana ja korkeakoulun rehtorina. Sosiaalipoliittikka 5, 1980: vuosikirja, 183–186

Paakkanen, Liisa & Eräsaari, Risto: Yhteiskunta-taloudellinen yhteiskuntatutkimus ja sosiaalipoliittikka: selektiivinen bibliografia Suomen yhteiskuntatieteelli-sestä tutkimuksesta 1870–1945 ja sosiaalipoliittikka-tiedettä koskevasta keskustelusta 1870–1974. Helsin-ki: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 1975

Paatsi, Vello: Johannes Gabriel Granö Virossa. Tur-ku: Turun Yliopistosäätiö, 2000

Paling, Andres: Esitelmä Viron matkailusta Tuglas-seurassa 2.4.2002. (Moniste)

Puhvel, Madli: Symbol of Dawn: the life and times of the 19th-century Estonian poet Lydia Koidula. Tar-tu: Tartu University Press, 1999

Puur, Allan: Female Economic Activity in Transi-tion: the Case of Estonia. P. 305–309. In: 6th Nordic-Baltic Conference in Regional Science, Nordic-Baltic Sea Region on the Eve of the 21st Century. Reports. Riga, 2000

Pöldma, Asta: Development of policies related to the elderly in Estonia. TRAMES, A Journal of the Hu-manities and Social Sciences 54/49 (2000): 3, 257–267

Raag, Raimo: Virolaiset Viron ulkopuolella. Teok-sessa: Zetterberg, Seppo (toim.): Viro. Historia, kansa, kulttuuri. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1996

Raagmaa, Garri: The Model of Locality Level Transi-tion: Openness and (Un)Learning Versus Informal Re-lations. P. 273–275. In: 6th Nordic-Baltic Conference in Regional Science, Nordic-Baltic Sea Region on the Eve of the 21st Century. Reports. Riga, 2000

Rivža, Baiba & Stokmane, Ilze: Economic and Social Analyses of the Baltic Countries. P. 293–296. In: 6th Nordic-Baltic Conference in Regional Science, Nordic-Baltic Sea Region on the Eve of the 21st Century. Re-ports. Riga, 2000

Rüütel, Arnold: Viron prioriteetit. Tuglas-seuran ja

Paasikivi-Seuran yhteistyössä Helsingin yliopiston suo-malais-ugrilaisen laitoksen kanssa järjestämä luento Helsingin yliopistossa 24.1.2002. (Moniste)

Salokannel, Juhani: Sielunsilta. Suomen ja Viron kirjallisia suhteita 1944–1988. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1998

Sepp, Helena: Soome üliõpilased Tartu ülikoolis 1920. ja 1930. aastatel. Teoksessa: 75 aastat Eesti ülikooli Tartus. Tartu: Tartu ülikooli kirjastus, 1997

Simpura, Jussi: Poliitiikka piiloutuu, valta verhou-tuu. Yhteiskuntapoliittikka 63 (1998): 1, 50–59

Sirotkina, Reeli: Üle 75-aastaste hooldekodu klien-tide elukvaliteet kolme hooldekodu näitel. Magistri-töö. Sotsiaalteaduskond, Sotsiaaltöö eriala. Tartu: Tar-tu Ülikool, 2002. (Julkaisematon)

Social Trends 2. Tallinn: Statistical Office of Estonia, 2001

Suhonen, Seppo: Viron kieli. Teoksessa: Zetterberg, Seppo (toim.): Viro. Historia, kansa, kulttuuri. Hel-sinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1996

Tartu Ülikooli ajalugu III 1918–1982. Koostanud Karl Siilivask ja Hillar Palamets. Tallinn: Kirjastus ”Eesti Raamat” ja ”Valgus”, 1982

Therborn, Göran: European Modernity and Be-yond. The Trajectory of European Societies 1945–2000. London, Thousand Oaks & New Delhi: SAGE Publications, 1995

Vihalemm, Peeter (ed.): Baltic Media in Transition. Tartu: Tartu University Press, 2002

Villa Tammekann – Granö-keskus. Vihkimisjuhlali-suuder Tartossa. Avamispidustus Tartus 4.4.2000. Turku: Painosalama Oy, 2000

Wrobel, Ralph Michael: Estland und Europa: Die Bedeutung des Systemwettbewerbs für die Evolution und Transformation von Wirtschaftssystemen. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2000.

Zetterberg, Seppo (toim.): Viro. Historia, kansa, kulttuuri. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1996. 1996a

Zetterberg, Seppo: Historian jännevälit. Teoksessa: Zetterberg, Seppo (toim.): Viro. Historia, kansa, kult-tuuri. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1996. 1996b

Zvidrins, Peteris: Dynamics of Population Repro-duction in the Nordic-Baltic Sea Region Countries. P. 297–299. In: 6th Nordic-Baltic Conference in Re-gional Science, Nordic-Baltic Sea Region on the Eve of the 21st Century. Reports. Riga, 2000.